

Лаврьонов Р. П.,

адвокат, аспірант

Класичного приватного університету

ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ

Анотація. Присвячена дослідженню проблем кримінальної відповідальності за злочини проти порядку несення військової служби за кримінальним законодавством України. Розглянуті історичні засади кримінальної відповідальності за військові злочини, та визначена обумовленість кримінальної відповідальності за ці злочини.

Дана стаття присвячена аналізу історичного дискурсу, пов'язаного із кримінальною відповідальністю за військові злочини. Автор розглядає розвиток правових норм і стандартів, які стосуються військових злочинів, відповідно до міжнародного та національного законодавства. Перегляд історичного контексту дозволяє авторові висвітлити еволюцію уявлень про військову відповідальність, враховуючи зміни в політичному, соціальному та культурному середовищі.

Стаття розглядає ключові періоди та етапи, коли формувалася концепція військової кримінальної відповідальності, враховуючи важливі події та міжнародні конфлікти. Особлива увага приділяється ролі міжнародних трибуналів та судів у визначенні та покаранні військових злочинів.

Автор також розглядає сучасні виклики і тенденції в області військової кримінальної відповідальності, зокрема, враховуючи зміни в характері збройних конфліктів, роль нових технологій та глобальні виклики в забезпеченні справедливості.

Ця стаття спрямована на вивчення історичних та сучасних аспектів правового регулювання військових злочинів, а також на розуміння динаміки змін у підходах до військової кримінальної відповідальності в контексті міжнародного співтовариства.

Актуальність дослідження «Історичний дискурс кримінальної відповідальності за військові злочини» надзвичайно важлива у контексті сучасних світових подій та розвитку міжнародного права. Зокрема, дослідження такої теми має кілька ключових аспектів актуальності:

1. Міжнародні конфлікти та військові дії.
2. Міжнародна юстиція та трибунали.
3. Етика та гуманітарне право.
4. Глобальні виклики.

Отже, дослідження історичного дискурсу є важливим кроком у поглибленому розумінні проблем військових злочинів та сприяє розвитку ефективних міжнародних механізмів їх запобігання та покарання.

Ключові слова: *військовий злочин, кримінальна відповідальність, армія, правопорушення, майнові злочини.*

Lavronov R. P. Historical discourse of criminal responsibility for war crimes

Abstract. Dedicated to the study of the problems of criminal liability for crimes against the order of military service under the criminal law of Ukraine. The historical principles of criminal responsibility for war crimes are considered, and the conditions of criminal responsibility for these crimes are determined.

This article is devoted to the analysis of the historical discourse related to criminal responsibility for war crimes. The author examines the development of legal norms and standards related to war crimes, in accordance with international and national legislation. Reviewing the historical context allows the author to highlight the evolution of ideas about military responsibility, taking into account changes in the political, social and cultural environment.

The article examines the key periods and stages when the concept of military criminal responsibility was formed, taking into account important events and international conflicts. Special attention is paid to the role of international tribunals and courts in determining and punishing war crimes.

The author also considers modern challenges and trends in the field of military criminal responsibility, in particular, taking into account changes in the nature of armed conflicts, the role of new technologies and global challenges in ensuring justice.

This article aims to study the historical and modern aspects of the legal regulation of war crimes, as well as to understand the dynamics of changes in approaches to military criminal responsibility in the context of the international community.

The relevance of the study “Historical discourse of criminal responsibility for war crimes” is extremely important in the context of modern world events and the development of international law. In particular, the study of such a topic has several key aspects of relevance:

1. International conflicts and military operations.
2. International justice and tribunals.
3. Ethics and humanitarian law.
4. Global challenges.

Therefore, the study of the historical discourse is an important step in the in-depth understanding of the problems of war crimes and contributes to the development of effective international mechanisms for their prevention and punishment.

Key words: *military offence, criminal liability, army, offence, property offences.*

Як зазначає професор М. Д. Сергієвський, серйозний підхід до вивчення історії військово-кримінального права необхідний для того, щоб дати ключ до розуміння й оцінки чинного права в цілому і зокрема «не існує такого поняття, як творіння історичного огляду: воно неминуче має бути продуктом попереднього розвитку. Необхідно вивчати минуле, щоб зрозуміти сьогодення і передбачити майбутнє».

Поняття військових злочинів можна знайти ще в давньоримському законодавстві, військово-кримінальне право якого розрізняло такі види злочинів, що вчиняються військовослужбовцями

- 1) військові злочини;
- 2) правопорушення військового характеру;
- 3) загальні правопорушення.

Під військовими злочинами римські юристи розуміли правопорушення, які можуть бути вчинені військовослужбовцями лише в межах виконання ними своїх військових обов'язків (наприклад, дезертирство з поля бою, порушення порядку несення служби або вартових обов'язків тощо).

Чинне військово-кримінальне законодавство на території сучасної України відображає етапи становлення держави та одного з її головних атрибутів – армії. діяльність зі зброєю в руках не завжди була державницькою, а визначалась конкретним етапом історичного розвитку держави. спочатку для відбиття військової агресії мобілізувався увесь народ, формувалась армія, служба у збройних силах не була професійним обов'язком, а розглядалась як необхідна і тимчасова повинність.

Більш регламентовані норми щодо військових злочинів з'явилися у «Соборному Уложенні» (1649 р.), яке вже містило відповідну систематизацію злочинів, вчинених воїнами (ратними людьми):

1) злочини, що полягають у зраді державі: перехід на бік ворога, перехід на бік міста, передача інформації про власне військо тощо: Перехід на бік ворога, здача міст, передача ворогу інформації про власне військо тощо;

2) злочини, пов'язані з ухиленням від військової служби: втеча зі служби або втеча з поля бою;

3) усі інші злочини, вчинені воїнами під час походів та військових операцій проти життя, здоров'я, честі та гідності місцевого населення: Вбивства, зґвалтування, побої, знущання, образи;

4) майнові злочини: крадіжки, грабежі, розграбування посівів, розорення господарств і садів.

Покарання для військовослужбовців були вже конкретизовані: смертна кара, відрубання руки, ноги, вуха, батоги, ув'язнення, конфіскація майна і штрафи. На думку В. М. Чихіквадзе, «Соборне уложення» стало значним кроком у розвитку військово-кримінального законодавства.

Досліджуваний артикул поділяв усі злочини на дві категорії – загальні та військові, у свою чергу, військові злочини самі по собі вже створювали відповідну систему, що охоплювала:

1. Військові зрадницькі злочини:
  - таємне листування й переговори з ворогом;
  - повідомлення ворогу пароля чи гасла;
  - розголошення відомостей про стан військових справ і фортець;
  - втеча на бік ворога;
  - втеча з поля бою;
  - відмова вступити в бій;
  - залишення свого місця в бою;
  - здача фортеці.

2. Злочини, що стосуються ухилення від військової служби:

- втеча;
- залишення свого місця в поході;
- несвоєчасне повернення з відпустки;
- симуляція хвороби з метою ухилення від походу;

– самокалічення з метою ухилення від несення військової служби;

- самовільна відлучка.

3. Злочини проти порядку підлеглості, військової честі та інших обо в'язків військової служби:

- образа фельдмаршала чи генерала;-
- напад на фельдмаршала чи генерала;
- образа штаб-офіцера;
- образа унтер-офіцера;
- образа особи, яка виконує обов'язки караульної служби;
- образа посадових осіб суду, комісарів та провіантських службовців;
- непокоря наказу або неточне його виконання;
- обговорення наказу;
- повстання чи бунт та ін.

Кримінальне законодавство України не знає особливої системи військових покарань. До військовослужбовців, що вчинили злочин, застосовується в основному ті ж покарання, що й до злочинців.

Порядок їх призначення і виконання урегульований єдиними нормами кримінального, кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого законодавства.

У той же час специфічні умови реформування та розвитку життя і діяльності Збройних Сил та інших військових формувань України обумовлюють деякі особливості у застосуванні до військовослужбовців окремих покарань, передбачених ст. 51 Кримінального Кодексу України.

Основні засади, якими повинен керуватися суд при призначенні покарання, викладені в ст. 65 КК України, згідно з якою суд призначає покарання в межах, встановлених у санкціях статей Особливої частини КК, що передбачають відповідальність за військові злочини, відповідно до положення Загальної частини КК. Суд, керуючись правосвідомістю, враховує характер і ступінь суспільної небез-

печності вчиненого злочину, особу винного та обставини справи, що пом'якшують і обтяжують відповідальність.

Визначаючи розмір кримінальної відповідальності за військове злочинне діяння, слід мати на увазі, з однієї сторони, розмір і значення шкоди, спричиненої військовому правопорядку, а з другої сторони, ступінь винності особи, що вчинила злочин [6, с. 18].

До військовослужбовців як спеціальних суб'єктів, окрім загальних видів покарання, можуть бути застосовані види спеціальних покарань, а саме:

- а) позбавлення військового звання;
- б) службові обмеження для військовослужбовців;
- в) арешт з відбуванням його на гауптвахті;
- г) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців. Якщо позбавлення військового звання, службові обмеження і тримання в дисциплінарному батальйоні можуть бути застосовані лише до військовослужбовців, то такий вид покарання, як арешт, застосовується як до загальних суб'єктів, так і до військовослужбовців [4, с. 4].

Крім того, за вчинення кримінального правопорушення проти порядку користування військовим майном і його зберігання військовослужбовцю може бути призначено додаткове спеціальне покарання.

Особливо серйозну увагу при визначенні покарання повинно бути звернено на придатність особи, що вчинила військовий злочин, до подальшої військової служби, на можливість використання у військових формуваннях/

Тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні. На сьогодні призначення й відбування покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців урегульовано чинними Кримінальним і Кримінально-виконавчим кодексами України, а також Інструкцією про порядок відбування покарання засуджених військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні, затвердженою наказом Міністра оборони України від 18 травня 2015 р. № 215 [4, с. 2].

Військовий злочин тлумачився як діяння військовослужбовця червоної армії й червоного Флоту, спрямовані проти встановленого законом порядку несення військової служби

й виконання Збройними силами республіки свого призначення, причому такі, які за своїм характером і значенням не можуть бути вчинені громадянами, що не перебувають на військовій або морській службі.

Отже, законом було обмежено як об'єкт, так і суб'єктів військових злочинів. у зв'язку з прийняттям 31 жовтня 1924 р. «основних засад кримінального законодавства СРСР та союзних республік» і Положення про військові злочини 8 червня 1927 р. набрав чинності новий Кримінальний кодекс, який залишив без змін главу про військові злочини, а 27 липня того ж року було прийнято нове Положення про військові злочини, яке уточняло деякі склади військових злочинів і містило низку нових складів, до яких належать:

- примушування до порушення обов'язків по військовій службі (ст. 4);
- образа одним військовослужбовцем іншого, якщо вони перебувають у відносинах підлеглості або старшинства (ст. 6);
- порушення статутних правил внутрішньої (вахтової) служби (ст. 16);
- залишення гинучого військового корабля (ст. 23);
- розголошення військових відомостей (ст. 25);
- погане поводження з військовополоненими (ст. 29);
- протиправне носіння або зловживання у воєнний час знаками і прапорами червоного Христа та червоного Півмісяця (статті 30–31).

Було розширено склад військово-посадового злочину, причому кримінальна відповідальність наставала не лише за перевищення влади, зловживання й бездіяльність, а й за халатність (ст. 17), за використання начальником військовослужбовців для надання послуг собі, членам своєї родини чи стороннім особам (ст. 19).

Передбачалася відповідальність за невжиття начальником належних заходів для знищення або приведення в непридатність засобів ведення війни, коли загрожує безпосередня небезпека їх захоплення ворогом і вже використані всі засоби їх збереження (ст. 20), а також за перехід на бік ворога (ст. 22).

Було значно звужено поняття «мародерство» (ст. 27), окрім того, вперше з'явилося

положення, яке дозволяло притягувати до кримінальної відповідальності за військовий злочин цивільних осіб з посиланням на співучасть з військовослужбовцями. цей нормативний акт зі змінами й доповненнями (1934–1935, 1940, 1952, 1953, 1957) проіснував до 1958 р.

Зміни, внесені до Положення, стосувалися в основному розширення кола суб'єктів військових злочинів. до військовослужбовців прирівняли особовий склад, як-от: воєнізовану охорону, пожежну воєнізовану охорону, міліцію. окрім того, до них належали: особовий склад виправно-трудоустанов, озброєного резерву наркомату шляхів сполучення, експедицій підводних робіт, а також особи начальницького складу цивільного повітряного флоту, учні льотних шкіл цивільного флоту, склад тилового ополчення та трудових частин.

Закон СРСР «Про загальний військовий обов'язок» від 1 вересня 1939 р. визнав суб'єктом військових злочинів військовозобов'язаних під час проходження ними навчальних зборів (ст. 57). у подальшому коло суб'єктів військових злочинів було суттєво звужено указом Президії верховної ради СРСР від 13 грудня 1940 р. до військовослужбовців прирівнювались особи стройового й адміністративно-господарського складу міліції, оперативний склад органів управління державної безпеки НКВС.

Таким чином, військові злочини є самостійним інститутом кримінального права, що становить систему відносно відокремлених правових норм у межах галузі кримінального права, яка регулює групу взаємозалежних правовідносин у рамках встановленого порядку несення військової служби. цей окремий інститут формулює кримінально-правову заборону порушення правопорядку у сфері військових відносин.

В свою чергу, вивчення проблематики військових злочинів повинно ґрунтуватися на відповідній системі методів, основними з яких є діалектичний, формально-логічний (догматичний), метод структурного аналізу, соціологічний, статистичний, історичний та порівняльно-правовий.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Савченко А.В. Перспективи реформування кримінальної відповідальності за військові злочини. Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матеріали міжнар. симпозіуму, м. Львів 21–22 вересня 2012 р. Львів: ЛДУВС, 2012. С. 398–403.
2. Кісілюк Е. М. Кримінальне законодавство в період українського державотворення (1917 – 1921 рр.) : монографія. Київ : Європ. ун-т, 2011. 231 с.
3. Маслова О.О. Кримінально-правова характеристика обстановки вчинення злочину : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2019. 174 с.
4. Хавронюк М.І. Військові злочини: коментар законодавства / М.І. Хавронюк, С.І. Дячук, М.І. Мельник; відп. ред. М.Д. Дрига, В.І. Кравченко. К.: АСК, 2003. 272 с.
5. Сарнавський О.М. Норми про кримінальну відповідальність військово-службовців у системі кримінального права України // *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 308–311.
6. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) : навч. посіб. / [Г.М. Анісімов, Ю.П. Дзюба, В.І. Касинюк та ін.] ; за ред. М.І. Панова. Х. : Право, 2011. 184 с.